УДК 81’243:316.72-057.875
DOI https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-2.31

Н. О. Прус
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНИХ МОВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

Статтю присвячено формуванню полікультурної компетентності студентів під час вивчення іноземних мов. Визначено, що полікультурність є однією з найважливіших характеристик сучасного соціуму, а сформованість полікультурної компетентності – однією з ключових умов ефективної взаємодії людини в сучасному суспільстві. Надано основні характеристики полікультурної особистості. Доведено, що іноземна мова виступає важливим засобом всебічного розвитку особистості, її інтелектуальної, емоційної та мотиваційної сфери. Вона сприяє формуванню комунікативної міжкультурної компетенції, розвитку здатності та готовності брати участь у полілозі лінгвокультур, уміння дотримуватися універсальних норм поведінки, правил етикету, всіх основних аспектів, що характеризують зміст полікультурної компетентності.

У результаті дослідження з’ясовано, що мова є основною частиною культури. Викладач іноземної мови як носій лінгвокраїнознавчого потенціалу виконує посередницьку функцію між різними культурами, а процес викладання іноземної мови завжди спрямований на формування полікультурної компетентності студентів. Педагогічний потенціал дисципліни полягає в можливості використання інтерактивних методів (рольові ігри, «мозковий штурм», групові проекти, дискусії) та форм роботи (робота в парах, в групах, колективна робота), що дозволяють студентам взаємодіяти один з одним. На заняттях створюються оптимальні умови для спілкування студентів в полікультурному середовищі, набувається досвід конструктивної взаємодії, прийняття групових рішень, розв’язання суперечностей мирним шляхом. Організація занять у формі конференцій, країнознавчих вікторин, віртуальних екскурсій, дебатів, диспутів, підготовка презентацій, проектів є дієвими засобами формування полікультурної компетентності студентів. Зроблено висновок, що професійно-орієнтована іншомовна підготовка сприяє формуванню не тільки іншомовної мовленнєвої компетенції, а соціальної усвідомленості майбутнього фахівця, що відповідає вимогам сучасного суспільства.

Ключові слова: *полікультурна компетентність, педагогічний потенціал, інтерактивні методи та форми роботи, іншомовна підготовка, мовленнєва компетенція.*

Постановка проблеми. Суспільні зміни, пов’язані з процесами глобалізації та інтеграції, що відбуваються майже у всіх сферах життя, визначають пріоритетні напрямки розвитку сучасної освіти. Особливу актуальності набуває процес формування вільної особистості, здатної відійти від етноцентризму і готової жити у відкритому загально цивілізаційному культурному просторі. Саме тому завдання освіти не обмежується лише передаванням необхідних знань, навичок, умінь, важливим аспектом є також формування полікультурної компетентності студентів як інтегрованої особистісної якості. Об’єктивна потреба перебудови професійної освіти на засадах полікультурності викликає необхідність звернення до принципу культуровідповідності, який передбачає уважне вивчення цінностей рідної та іншомовної культур. Отже, формування полікультурної компетентності студентів стає невід’ємною складовою частиною організації освітнього процесу вищих навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній педагогічній теорії та практиці полікультурна освіта вже сформувалася в окрему галузь, а в деяких країнах стала частиною національної політики, спеціальних програм, об’єктом дослідження науково-педагогічних асоціацій та центрів. Адже полікультурне середовище надає можливість досить глибоко вивчити та усвідомити різноманіття існуючих народів, орієнтувати студентів на цінності культури, діалогу, світорозуміння. Розуміння різних культур допомагає адаптуватися в незнайомому середовищі, жити і працювати з людьми, що належать до інших культур. Налагодження міжнародних зв’язків, розширення можливостей спілкування спонукає людей займати активну громадянську позицію в багатокультурному суспільстві. Таким чином, зростає потреба в подальшому впровадженні полікультурної освіти та формуванні полікультурної компетентності студентів.

Питання полікультурності, формування полікультурної особистості досліджувалося багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями. В наукових працях дослідників (Г. Бейкера, Дж. Бенкса, П. Вебера, Д. Голлнік, К. Кемпбела, В. Міттера,

© Прус Н. О., 2021

Е. Холлінс та інших) висвітлено проблеми запровадження полікультурної освіти, розробки концепції й моделі полікультурної освіти. В Україні питання полікультурної освіти стали одними з найактуальніших питань наприкінці XX століття. Теоретичні засади виховання полікультурної молоді та їх практична реалізація в навчально-виховному процесі стали предметом дослідження таких науковців, як Е. Антипова, В. Бойченко, В. Болгарінова, Л. Волик, О. Гуренко, Л. Горбунова, О. Ковальчук, О. Локшина, Л. Пуховська, А. Солодка та інших.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження ролі викладача іноземних мов у формуванні полікультурної компетентності студентів на заняттях з іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Головний принцип полікультурності – виховання демократичного світогляду людини, що усвідомлює свою належність до українського народу, сучасної світової цивілізації, що є підготовленою до життя і праці в міжкультурному просторі. Основні засади полікультурної освіти прописані в найважливіших державних документах: Конституції України, Законі України «Про освіту», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції громадянського виховання, Концепції національного виховання.

У науковій літературі є багато визначень терміна «полікультурність». Різні дослідники по-різному розуміють поняття полікультурної освіти. Одні вважають, що полікультурна освіта спрямовує увагу на взаємозв'язок культур. Інші науковці припускають, що основним для полікультурної освіти є міжособистісні відносини представників різних культур. Д. Голлнік і Ф. Чінн розуміють полікультурну освіту як освітню стратегію, при якій культурний менталітет учнів розглядається як позитивний і головний в організації процесу навчання [1, с. 152]. Жіру розглядає полікультурну освіту як процес, що спричиняє великий вплив на індивідуальний розвиток особистості, тобто це процес, викликаний міжособистісним співіснуванням двох або більше культур [2, с. 282]. Отже, стає очевидним, що полікультурність є однією з найважливіших характеристик сучасного соціуму, а сформованість полікультурної компетентності – однією з основних умов ефективної взаємодії людини в сучасному суспільстві. В основі полікультурної компетентності особистості виділяються три структурні компоненти: професійний компонент, у складі якого розглядається культура спілкування, методична, інформаційна та рефлексивна культури; культурологічний компонент, який припускає знання рідної, світової, іншомовної культур, культури міжкультурного спілкування та оволодіння культурою світу – культурою безконфліктного існування; особистісний компонент визначає сукупність якісних характеристик та відображає моральну позицію, яка пронизує усі складові частини полікультурної компетентності [3].

Ключовими характеристиками полікультурної особистості є:

- усвідомлення полікультурності суспільства, участь у міжкультурній взаємодії з позицій гуманізму, толерантності, культурного плюралізму;
- національна ідентичність та здатність до пізнання цінностей різних національних культур до самореалізації в політичному середовищі;
- сприйняття культурного різноманітності суспільства як основи культурного прогресу цивілізації, прагнення і здатність до культурного обміну та взаємозбагачення;
- культурна рефлексія та самооцінка [4].

В умовах постійного розвитку міжнародної співпраці знання двох або більше іноземних мов стає необхідністю сучасного життя. Відтак змінюється ставлення до самого предмету «Іноземна мова». Адже іноземна мова виступає важливим засобом всебічного розвитку особистості, її інтелектуальної, емоційної та мотиваційної сфери. Вона позитивно впливає на формування вмінь ефективно працювати з людьми: засвоєні під час вивчення іноземних мов форми мовленнєвого етикету, досвід тактовної й доброзичливої поведінки, країнознавчі реалії допомагають краще зрозуміти інших людей, їх мотиви та інтереси [5]. Отже, іноземна мова сприяє формуванню комунікативної міжкультурної компетенції, розвитку здатності та готовності брати участь у полілозі лінгвокультур, уміння дотримуватися універсальних для культур світу норм поведінки, правил етикету, притаманних певним культурам, усіх основних аспектів, що характеризують зміст полікультурної компетентності, яка розуміється як сукупність соціокультурних знань; навичок і вмінь позитивної міжетнічної комунікації; особистісних якостей та гуманістичних цінностей, необхідних для ефективної життєдіяльності в полікультурному середовищі. Полікультурна компетентність сприяє формуванню у студентів полікультурної світоглядної позиції, яка передбачає визнання рівноцінності інших культурних, мовних, релігійних уподобань, виховання, завдяки правильному добору іншомовного навчального матеріалу, толерантного ставлення до них, розвиток особистості, здатної до міжкультурної взаємодії, діалогу культур [6, с. 41].

Зміст дисципліни «Іноземна мова» надає знання про культуру країни, мова якої вивчається, формує уявлення про взаємодію культур, що ґрунтується на повазі, мовній, етнічній терпимості, готовності до вивчення культурної світової спадщини, до духовного збагачення досягненнями інших культур, до пошуку мирних шляхів вирішення конфліктних ситуацій. Разом із тим педагогічний потенціал дисципліни полягає в можливості використання інтерактивних методів (рольові

ігри, «мозковий штурм», групові проекти, дискусії) та форм роботи (робота в парах, в групах, колективна робота), що дозволяють студентам взаємодіяти один з одним. Під час занять створюються оптимальні умови для спілкування студентів в полікультурному середовищі, набувається досвід конструктивної взаємодії, прийняття групових рішень, розв'язання суперечностей мирним шляхом [7, с. 196].

Мова є основною частиною культури, засобом її трансляції, що визначає специфіку національної ментальності. Викладач іноземної мови як носій лінгвокраїнознавчого потенціалу виконує посередницьку функцію між різними культурами, що зумовлює полікультурний аспект його професійної діяльності. Отже, процес викладання іноземної мови завжди спрямований на формування та розвиток полікультурної компетентності студентів.

На заняттях з іноземної мови постійно використовуються різноманітні автентичні матеріали та спеціалізована навчальна література зарубіжних видавництв. Професіоналізм викладача полягає саме в тому, щоб майстерно організувати аудиторну роботу студентів, яка сприятиме розвитку навичок підготовленого і непідготовленого монологічного та діалогічного мовлення під час моделювання навчальних ситуацій професійного спілкування, а також надасть можливість пізнати культурні особливості інших країн. Організація занять у формі конференцій, країнознавчих вікторин, віртуальних екскурсій, дебатів, диспутів, підготовка презентацій, проектів, проведення днів національної культури є дієвими методами формування полікультурного компонента майбутнього фахівця.

Основним завданням під час вивчення іноземної мови є уміння працювати з іншомовними текстами. Студенти повинні не лише читати, а й вміти перекладати, аналізувати зміст та виокремлювати необхідну інформацію. Працюючи з текстом, студенти намагаються виявити його семантико-прагматичну інформативність та національну специфіку, вони опановують прийоми та засоби перекладу, а також ознайомлюються з великою кількістю країнознавчого матеріалу, формують пасивний запас реалій іншої культури. Під час роботи з текстами студенти отримують багато інформації, що розширює їхній кругозір, підвищує мотиваційну складову частину, викликає зацікавленість, емоційний та розумовий відгук. Отже, використання не тільки текстів професійного характеру, а й країнознавчо-побудового матеріалу допоможе сформувати полікультурну компетентність студентів, забезпечити їхню активність і готовність до міжкультурної комунікації, сприятиме розвитку соціальної характеристики особистості майбутнього фахівця епохи глобалізації.

Виходячи з того, що сучасне суспільство – це суспільство новітніх інформаційних технологій, беручи до уваги інтенсивну інформатизацію сьогоднішнього життя, дуже корисним є застосування мультимедійних презентацій на заняттях з іноземної мови. Презентації використовуються з метою представлення певних досягнень, результатів індивідуальної або групової роботи в рамках тем, що вивчаються. Підготовка презентацій сприятиме розвитку навичок самостійної роботи, вміння проводити аналіз отриманої інформації, робити висновки, а також допоможе вплинути на мотиваційну складову навчального процесу. Таким чином, систематичне використання аудіо-візуальних та інтерактивних засобів, таких як інтернет програми, відеоролики, ресурси мережі Інтернет, навчальні документальні, художні фільми, значно підвищує ефективність навчання, стимулює цікавість до вивчення мов, гуманного міжнаціонального спілкування та формування вмінь і навичок конструктивної взаємодії з носіями різних культур [8, с. 98]. Отже, використання інтерактивних методик та інноваційних технологій стимулює систематичну роботу студентів, активізую їх пізнавальну діяльність, допомагає викладачу спрямовувати навчальний процес на досягнення конкретних освітніх завдань, створити особливе освітнє середовище, що сприятиме формуванню полікультурної компетентності.

На заняттях з іноземної мови дуже часто використовуються ділові та рольові ігри. До найбільш цікавих форм рольових ігор відносяться прес-конференції, заочні подорожі, інтерв'ю, круглі столи, телемости, репортажі, екскурсії тощо. Вони стимулюють інтерес до участі в іншомовному спілкуванні, підвищують пізнавальну активність студентів, змінюють ставлення до навчального процесу, покращують міжособистісне спілкування в групі, допомагають закріпити отримані соціолінгвістичні, культурологічні знання, сформувати та розвинути навички міжкультурної комунікації. Різноманітні ігри можуть модифікуватися та адаптуватися в залежності від умов конкретного заняття, конкретної групи. Отже, доцільне використання ігрових форм навчання та їх поєднання з іншими прийомами допомагає вирішити конкретні освітні завдання, сприяє якісному засвоєнню матеріла, підвищує ефективність навчального процесу.

Так, стає очевидним, що формування полікультурної компетентності студентів ВНЗ в процесі вивчення іноземних мов базується на поєднанні процесів оволодіння лінгвістичними аспектами мови з культурологічними знаннями, що сприяє накопиченню необхідних для ефективної міжкультурної комунікації полікультурних знань та становленню особистісних якостей молоді, здатної не лише адекватно реагувати на прояви іншої культури та виявляти готовність до міжкультурної

взаємодії в поліетнічному середовищі, а й виступати носієм, зберігачем і ретранслятором кращих зразків рідної, української та світової культур [8, с. 99].

Висновки і пропозиції. Отже, можемо зробити висновок, що полікультурна освіта спрямована забезпечити формування полікультурної компетентності, усвідомлення існування різноманіття культур, виховувати толерантне ставлення до представників інших культур, народів, розвивати вміння та навички продуктивної взаємодії з носіями інших культур. Професійно-орієнтована іншомовна підготовка сприяє формуванню соціальної сторони особистості майбутнього фахівця, що відповідає вимогам суспільства, забезпечує високий рівень якості освіти у цілому.

Список використаної літератури:

1. Gollnik D.M. Multicultural education in a pluralistic society. D. M. Gollnik & P. C. Chinn. Columbus, OH : Merrill,1990. 327 p.
2. Giroux H.A. Doing the Cultural Studies: Youth and the Challenge of Pedagogy. *Harvard Educational Review*. Harvard. № 3 (Vol.64). 1994. P. 278–308.
3. Fantini A.E. Exploring and assessing intercultural competence. URL: http://digitalcollections.sit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=worldlearning_publications (дата звернення: 27.02.2021).
4. Бермус А.Г. Концептуальные и методологические основы педагогической поддержки в поликультурном социально-воспитательном пространстве. URL: http://rspu.edu.ru/science/conferences/01_04_09/2bermus.html (дата звернення: 2.02.2021).
5. Дубовик О. Формування полікультурної компетенції майбутніх спеціалістів (теоретико-методологичний аспект). URL: https://lib.iitta.gov.ua/6894/1/paragraf.df (дата звернення: 3.03.2021).
6. Бориско Н. Ф. Діалог культур: необхідність, можливість і межі. *Іноземні мови.* 2003. № 2. С. 77–81.
7. Звягинцева Е.П. Поликультурный компонент профессионально-ориентированного иноязычного образования студентов в аспекте социально-педагогического подхода. *МНКО*. 2012. № 2. С. 195–197.
8. Столярчук Л. Формування полікультурної компетентності студентів у процесі вивчення іноземних мов. *Обрії.* 2014. № 1. С. 95–99.

Prus N. The role of a foreign language teacher in the process of forming students' multicultural competence

The article is devoted to the forming students' multicultural competence while learning foreign languages. It is determined that multiculturalism is one of the most important characteristics of modern society, and the formation of multicultural competence is one of the key conditions for effective human interaction in modern society. The main characteristics of a multicultural individual are given. It is proved that a foreign language is an important way of comprehensive development of the individual, their intellectual, emotional and motivational sphere. It contributes to the formation of communicative intercultural competence, the development of the ability and willingness to take part in the polylogue of linguocultures, the ability to adhere to universal norms of behavior, rules of etiquette, all the main aspects that characterize the content of multicultural competence.

As a result of the study, it was found that language is the main part of culture. A foreign language teacher, as a carrier of linguistic potential, performs an intermediary function among different cultures; the teaching process of a foreign language is always aimed at developing students' multicultural competence. The pedagogical potential of the discipline lies in the possibility of using interactive approaches (role games, brainstorming, group projects, discussions) and forms of work (work in pairs, in groups, collective work), allowing students to interact with each other. The lessons create optimal conditions for students to communicate in a multicultural environment, gain experience in constructive interaction, making group decisions, and resolving contradictions in a peaceful way. The organization of lessons in the form of conferences, country studies quizzes, virtual excursions, debates, disputes, preparation of presentations, projects are effective means of forming students' multicultural competence. It is concluded that a professionally oriented foreign language training contributes to the formation of not only foreign language speech competence, but also social awareness of the future specialist, which meets the requirements of modern society.

Key words: *multicultural competence, pedagogical potential, interactive approaches and forms of work, foreign language training, speech competence.*